

NUREDDİN SABUNİ'NİN İMAMET GÖRÜŞÜ İMAMAH ACCORING TO NURADDİN SABUNİ

Sefa BARDAKCI*

Öz

Kelam ilmi açısından imamet konusu itikadi bir konu değildir. Genellikle, Şia'nın görüşlerinden dolayı kelam ilminin nübüvvet bahsinden sonra incelenmektedir. Kelam ilminin diğer konuları arasında incelenmesi de mümkündür. Bu bağlamda, Mâtürîdî anlayışın temsilcilerinden olan Nureddin Sabuni (ö. 1184), El-Bidaye ve O'na nispet edilen El-Kifaye isimli eserlerinde imamet konusunu incelemiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra hilafet meselesini ele alarak konuyu açıklamaktadır. Raşit halifelerin seçim şekilleri de Sabuni'nin eserlerinde nakledilmektedir. Satır aralarındaki bilgilerden seçmen ve yönetici ilişkilerine de yer verilmektedir. Bu sebeple efal-i ibad konusuyla modern dünyamıza ışık tutacak bilgilere ulaşılmaktadır. İnsan iradesi bağlamında konu izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nureddin Sabuni, Kelam, İmamet, Hulefa-i Raşidin, irade, Seçim Şekilleri.

Abstract

In science of kalam imamah is not a theological topic. Because of relevant thoughts of Shia, it, in most cases, is situated in kalam manuals after nubuwwah matters.

It is possible that imamah can be discussed in other topics of sciences of kalam. In this context, Nuraddin Sabuni (d. 1184), an adherent of Mâtürîdîte, in his works, al-Bidâyah and al-Kifâyah, which is attributed to him, handled with the question of imamah. He discussed and explained the question in the context of its emergence after the Prophet's death. His works include the ways of election of the Rightly-Guided Caliphs (al-Khulafâ' al-Râshidîn). It can be concluded from between the lines, the relationship between elector and administrator.

From this point of view, in respect to the question of human acts, the informations which will shed light on our world, are reached to. The matter is explained within the context of human will.

Keywords: Nuraddin Sabuni, Kalam, Imamah, al-Khulafâ' al-Râshidîn, Will, Ways of election.

GİRİŞ

yönetim meselesi insanlık tarihi boyunca değişik isimler altında insanlığın temel konularından olmuştur. İnsanoğlu yerleşik düzene geçtiğinde idare etme ve edilme sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. Bu hususa Kur'an'daki bazı kıssalar anlatılırken temas edildiğine şahit olunmaktadır. Kur'an'da, hükümdarlardan, devlet adamlarından, firavunlardan ve idare edenlerden bahsedilmektedir. Yine İslam hükümlerinin asıllarından ikinci kaynak olarak hadislerde de onlara temas edilmektedir. Tarihi kaynaklarda da yöneticiler ve yönetim ile ilgili tarihi bilgiler elde edilmektedir. Ama bu dönemlerde oluşmuş bir siyaset bilimi, siyaset felsefesi ve siyaset gibi kavramlara rastlamak o kadar da gelişmiş değildir. Lakin bu kavramlar bazı dönemlerde gündeme daha fazla gelmiştir denilebilir.

Batıda siyaset, siyaset felsefesi ve bilimi Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinde kendi içinde kendi kültür ve medeniyetine bağlı olarak gelişmiştir. İslam dünyasında ise siyaset, onlardan bağımsız pratik edilerek belli bir düzeye gelmiştir. İslam kültürünün pratik ettiği bu düzeyin yeterli olduğu söylenemez. Lakin Müslümanların siyasi bir düzen kurdukları ve bunda ilk dönem, oldukça başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Bu düzenin başka siyasi düzenlerle kıyas edildiğinde müspet ve menfi yönlerinin olması doğaldır. Bunlar iktidar-muhalefet bağlamında düşünülebilir.

İslam dünyasında siyaset konusu İslam'ın tesisinden sonra oluşmuştur. Bu münasebetle kendi medeniyetine göre bir siyaset takip etmekten dolayı insanlık kültür ve medeniyetine çok fayda sağlamıştır. İslam'ın kendi kültür ve medeniyetinden naşi bir siyasi düşünce, İslam toplumuna güçlükler çıkartmıştır. Toplumların intibakında zorluklar yaşanmıştır. Yaşanan bu yeni durumlar başka tarihçiler tarafından farklı yorumlanmış olsa da her yorum, sahibini bağlamaktadır. Yeni bir medeniyetin İslami temeller üzerine inşa edilmesinin ne kadar önem taşıdığını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Şöyle ki bu asırda kurumsallaşan bilim dallarından biri gibi daha önceden İslam siyaset düzeninin ilk dönemlerde neden doğmamış olduğu sorulabilir. Zamanın değişmesiyle, günümüzde ortaya çıkan birçok bilim dalının, gelecek zamanlarda da değişime uğramayacağı veya başka bilim dalları olarak gündeme gelmeyeceğini kim iddia edebilir? Kur'an ve Sünnette bahsi geçen yönetim meseleleri pratik edildiğinde

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami ilimler Fakültesi Kelam ABD Öğretim Üyesi.

tefsir, fıkıh ve kelim ilminin konuları arasında ve daha sonraları ahlak ve siyaset hukuku olarak farklı bilim dalları içinde yer almıştır. Bugünden bakarak İslam'ın ilk dönemlerinde siyaset biliminin ortaya çıkması gerektiği yorumları yapılabilir ama bu yorumlar bir beklenti veya kasıtlı bir bakış olabilir. Müslümanlar, çağın gereklerine göre kendi kültür ve medeniyetlerine özgü bilim ve felsefe geliştirmeye çalışmışlar. Belki bu konularda tarihin bazı evrelerinde çok zayıf da kalmış olabilirler. Medeniyetlerin gelgit yaptıkları göz önüne alındığında Müslümanların siyasi bakımdan güçlü oldukları dönemler yaşandığı gibi güçlü olmadıkları dönemler de olmuştur, olmaktadır. Buna karşın Müslümanların dışındaki milletlerin de siyasi üstünlüklerinin olduğu dönemlerin yerini zayıf oldukları evreye terk ettiklerini de görmek mümkündür.

Şunu da ifade etmek gerekir ki Müslümanların kendi tarih, kültür ve medeniyetine dair her konuda sahici yorumu kendileri geliştirmelidirler. Müslümanların kültür medeniyeti üzerine araştırma yapılamaz demek yanlış bir hükümdür. Ama araştırmaların ruhunun Müslümanların ruhuna uygun olmayacağı da muhakkaktır. Doğru olan kendi medeniyetlerini oluşturan Müslümanlar çevrelerindeki kültür ve medeniyetlerin varlığından haberdar olmalıdırlar. Bu kültür ve medeniyetlerin insanlığın ortak noktası olanlarını kendilerine mal etmeleri gerekmektedir. Bu girişim Müslümanların, insanlığın ortak malına adaptasyonu demektir. Bu makalede araştırılan da Nureddin Sabuni'nin (ö. 1184) kendi döneminde selefinden edindiği bilgilere neler ekleyip ekmediği hususudur. İncelemelerinin hangi alanı ilgilendirdiği de ayrı bir husustur. Kelam ilmi içinde imamet konusuna ağırlık verme zaruretinin de hangi nedenlerden kaynaklandığını tespit etmek gerekmektedir. Bu bakış tarzı Müslümanların kendi özeleştirilerinin gereğidir. İmamet meselelerinin detayları İslam Tarihindeki bir takım tartışmalı görüşlerin ortaya çıkmasıdır. Bu görüşler bir akıl ürünüdür. Mantıktan ortaya çıkan esaslardır. Bu esasların Kur'an, sünnet ve icmaya göre şekillenmesi gerekmektedir. Şekillenen bu imamet konusu İslami bir muamele halini almaktadır. Kelam alimlerinin bu konuda kendilerine düşen görevi ifa etmeleri de tarihi bir görevdir. Kelamcılarının görevleri arasında bugün itibarıyla uygun görülmesi de o günün kelamcıları uhdelelerinde görev olarak telakki etmişlerdir. Şartlara göre katkı sağlamışlardır. Dolayısıyla bu görev bugün de gereği kadarıyla kelam bilimiyle uğraşanları ilgilendirmeye devam etmektedir. Çünkü tarihin getirdiği yük buna mecbur bırakmaktadır. İnanç esasları sınırının dışında kalan hususlar ise fıkıhçıların ve siyaset bilimcilerinin incelemesi gerekli konuları arasındadır. İmamet konusunun neden böyle kelam ilminde tartışıldığını düşünen, inceliklerine aşına olan yöneticiler daha mükemmel yönetim modelleri ortaya koymada bu bakışlardan istifade eder.

İmamet meselesi, İslamiyetin vahiy süreci sonrası ortaya çıkan konulardandır. Bu sebeple imamet konusu Allah Resulünün vefatını müteakip halife seçimine kadar ileriye götürülmektedir. Çünkü o zamanda halifenin kim olacağı üzerinde uzun müzakereler olmuştur. Bu müzakerelerin sonucunda Müslümanlar kendilerinin yönetimini üzerine alan halifede ittifak etmişlerdir. Lakin halifenin seçimi bu zamanda bir imamet sorunu diye algılanmamıştır. Hz. Ali (ö. 661) ve sonrasında yönetime dair çıkan sorunlar Allah Resulünün vefatından sonraki müzakerelere kadar ileri götürülüp bir kelam sorunu haline gelmiştir. Aslı itibarıyla imamet konusu kelamın ana konularından değildir (Narol, 2016, 203). Ama gelişen şartlar ve çıkan sorunların, imamet konusunu kelam ilminin tartıştığı konuların arasına katılmasına sebep olduğu belirtilmektedir.

Bu meseleye bilimsel bir bakışla yönelip hem Müslümanların kendi medeniyetlerini anlamalarına çığır açmak, hem de bazı kuşku ve endişeli bakışları sona erdirmek bir araştırmacının amaçları arasında yer almaktadır. Müslümanların imamet konusuna fıkhi veya itikadi bakıştan mütevellit yeni oluşumlara geçecek yaklaşımını sağlamak daha mükemmel bir istikbalin inşasına yardım etmektedir.

1. Hz. Peygamber Döneminde Devlet Yöneticiliği

Sabuni, bu konuda detaylı bir açıklama yapmamakla birlikte, Allah Resulünün vefatından sonra bir imamet ihtiyacı yaşandığını ifade etmektedir. İmam nasbına dair imamet başlığı altında 'bu bölüm nübüvvet konusu bağlamındadır. Çünkü mesele nübüvvetin halifesidir' (Sabuni, 2018, 87) cümlesini serdetmiştir. Sabuni'nin bu düşüncesi, genel söylem olan Allah Resulünün döneminin birlik içinde olduğu, inşa ve uygulamadan ibarettir hükmüyle örtüşmektedir (Rayyis, 1952, 25). Aslında Allah Resulünün nübüvveti esnasındaki döneme, sadece dini dönem diye bakmak bir açıdan doğru olsa da başka bir açıdan düşünüldüğünde siyasi yönünün de varlığı doğrudur. Çünkü Bir beşer olarak Mekke ve Medine'yi yöneten Peygamberin siyasi yönü yoktur demek imkansız gibidir (Rayyis, 1952, 26).

Bu durumda Sabuni, nübüvvetin halifesi, ifadesini kullanırken muhtemeldir ki, Allah Resulünün dönemindeki siyasi kısmı da göz ardı etmemektedir. Din ve dünya işlerinin işlenmesi esasına dayandığında dünya işlerinin doğrudan siyasetin konusu olduğuna hükmedilir, din işleri ise Allah Resulünün döneminde vahiyle düzenlenmektedir. Lakin din işlerinin vahiy döneminin kesilmesinden sonra da devam etmesi gerektiğinden hareketle, dine ekleme yapılamayıp sadece vahiy edilen dini emirlerin icrası adına siyaset

nizamına ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada imamet meselesi gündem konusu olmaktadır. O hale gelebilir ki, bu iki hususu, bazen Müslüman toplumlarda ayırmak bile imkansızdır. Bu konuda müsteşrikler din ayrı siyaset/imamet ayrır görüşünü İslam dünyası adına telaffuz bile etmişlerdir. Ama bu yanlış hüküm anlamaya da başlamışlardır (Rayyis, 1952, 28). Çünkü olaylara İslamın içinden bakmamaktadırlar.

Bu bağlamda Sabuni, imam; mazlumun hakkını zalimin elinden alır, adaleti sağlar, hükümleri infaz eder, yetimleri evlendirir, tartışmaları keser, bayram ve cuma namazlarını ikame eder, öşür ve zekatları toplar, sahiplerine dağıtır, halkın yönetimini sağlar, İslam küresinin bekciliğini yapar (Sabuni, 2018, 87) demek suretiyle konunun din ve imamet ilişkisinin varlığına temas etmiştir.

2. İmamet ve İrade Hürriyeti

Kelam ilminde en önemli konulardan biri şüphesiz irade hürriyetidir. İrade ihtilafından fırkalar naşı olmuştur. İnsanların sorumlu olmaları için irade-i cüzüyenin olması Matüridi mezhebinin de iddia ettiği alanlardandır (Bardakçı, 2010, 325). Mutezile mezhebinin insanın fiillerinden sorumlu olmasını tam irade hürriyetine bağlaması da bunlardandır (Kadı Abdülcebbar, 1998, 68). İmamet meselesinin irade hürriyetine yansıyan yönünün varlığı da reddedilemez bir gerçekliktir. Aslında hep vurgulanan konulardan biri olan kelam ilminde imamet konusu furuu ilgilendiren bir konudur, hatta fürudan bile sayılmaz. Sadece Şia'nın imamet görüşünü (Mahmud Suphi, 1991, Nazariyyatü'l-İmame, 22-23) siyasi alandan dini alana çekmesine karşılık kelami konular arasında incelendiği ifade edilegelmiştir.

Sabuni'nin imamet makamında bulunan kimselerden beklenen görevleri maddeler halinde sıralamasından sonra imamet gerekliliği hususunu 'bunun delili de sahabe'nin peygamberin vefatından sonra imam tayini için icma etmeleridir, aralarında da ihtilaf vaki olmamıştır, oluşan ihtilaf hangi imamın tayini üzerinde yoğunlaşmıştır'(Sabuni, 2018, 87) cümlesi ile dile getirmektedir. Bu cümle, ferdi hürriyetle imamet ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca Akabe biatlerinde yeni kurulacak devlet idaresinin yönetiminde ele alınacak konular ve yöneticinin muhafazasından yetkilerine kadar Medinelilerin iradelerini ortaya koymaları başka yönden olaya bakılabileceğini göstermektedir (Rayyis, 1952, 31). Müslüman bireyler iradelerini kullanarak kendilerini yönetecek kimseye yapılmasını istedikleri konuda yetkilendirme yapmaktadırlar. Bu yetkilendirme esnasında sıraladıkları maddelerden iradeleri ile sorumluluk altına girmektedirler. Bu sorumluluk Allah-insan ilişkisindeki sorumluluk alanlarından birisidir.

Müslümanların günümüz şartlarında oluşturdukları yönetim sistemlerinde bu anlamda seçmen iradesini kullandıkları için sorumlu olduklarını söylemek akıl sahibi her kimse için bir gerçektir. Sabuni'nin belirttiği gibi oluşan ihtilaf seçilecek imamın tayini üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu da gösteriyor ki hangi imam, yapması gereken görevlerini daha muntazam yapar konusu seçmen iradesinin açık ve seçik sorumlu olduğunun işaretidir. İradenin fiiliyata dönüşmesinde imamın kuvvet ve otoritesini garanti altına almak istediklerini beyan etmektedir. Bu hususta da en önce Hz. Ebubekir (ö. 634) üzerinde anlaşmışlardır (Sabuni, 2018, 87). Sahabe o dönemde en makul olanı tespit etmiştir. İslam dininin emir ve yasaklarını icrada bir irade oluştuğu kesin olduğundan, aynı inanç ve fikirde de bir toplum olduğundan Hz. Ebubekir'de ittifak etmeleri de kolay olmuştur.

2.1. İmamet Konusunda Seçmen ve İrade Hürriyeti İlişkisinin Topluma Yansıması ve Kelami Bağlantıları

İmamet meselesini nübüvvet bahsi içinde incelemek esas haline gelmiştir diye daha önce zikredilmişti. Yukarıdaki incelemelerden sonra nübüvvet başlığı dışında başka başlıklar altında da incelenebilecek konu olmuştur. Çünkü imamet konusunun daha önceki araştırmalarda bir akide konusu olmadığı bir çok kelamcı tarafından sürekli vurgulanmıştır. Ama Müslüman bireylerin iradelerini hidayetten yana kullanmaları açısından efal-i ibad başlığı altında incelenmesi de mümkündür. Çünkü irade ve insan kudretini temsil eden istitaat alanına girmektedir. İnsana sorumluluklar getirmektedir. Bu başlıkta Allah katında medhe layık olmak maksadıyla bireyin iradesini salih amellere teksif etmesi gerekmektedir.

Sabuni, insanların işlerini yürütecek bir devlet reisi edinmeleri gerekmektedir (Sabuni, 2000, 118) görüşünü beyan ederek, işlenecek işleri icra edecek kimsenin iradesiyle seçim sürecine katılan seçmenlerin iradelerini birleştirmektedir. Allah Resulünün oluşturduğu tevhide dayalı toplum aynı inanç ve bilinci taşıyanlardan oluşmaktaydı. Bugünün şartlarında olduğu gibi heterojen yapıda değildi. Buna rağmen farklı inançtan topluluklar da bulunmaktaydı, lakin Allah Resulü, onlarla İslam dinine dair bir sözleşme değil sosyal barışa dayalı bir sözleşme imzalamıştı. Bu bağlamda en önemli ağırlıklı kısım ise hem dini hem de dünyevi yönetimi uhdelerinde barındıran Müslümanlarla ictimai bir akit gerçekleşmiştir. Bu akde bağlı olarak da sahabe Allah Resulü ve vefatından sonraki dönemde ictimai akde (Rayyis, 1951, 31) vefalı davranmışlardır. İradelerini bu yüksek gayeye yönelik kullanmışlardır. Bu sebeple de bir İslam toplumundan bahsedilmiştir.

Bireylerin iman esaslarına inanmakla mükellef olmalarında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bunların dışında kalan konular bulunduğu bir gerçektir. İmamet bunlardan biridir. Ama imamet konusuna ışık tutması açısından toplumların imamet meselesini inanç edinmesi uygun görülmesi de bireyden topluma doğru genişleyen bir parametrede hidayet ile yüzleşmeden söz edilmektedir.

Sabuni'nin satır aralarında o günün şartlarına göre değindiği halife seçiminde, kimin halife olabileceği tartışmalarındaki seçmen iradesi, modern dünyada kelami açıdan gözden geçirilecek önemli bir vurgudur. Milletler halife seçimiyle kaderlerini belirlerken ne kadar sorumlu olduklarının bilincinde olmalıdırlar. Kur'an'daki '*Ey iman edenler içinizden kim dininden irtidat ederse bilsin ki, Allah onun yerine sevdiği bir kavim getirir, onlar da Allah'ı severler*' (Maide, 5/54) ayetinde ictimai olarak bir topluluğun irtidadı olabildiği gibi bireysel olarak da irtidat hadiseleri olabildiğine işaret vardır. Bu cümleden olarak Beni Müdlic kabilesi liderlerinden bireysel olarak Esved Ansi (ö. 632) ile beraber idaresindekiler topluluk halinde irtidat etmişlerdir (Elmalı, 1971, III, 1715). Bu durum göstermektedir ki bireylerin seçmen davranışıyla bir topluluğun aynı inanç etrafında toplanabildikleri mümkündür. Modern dönemde böyle bir sosyal davranış imkanı yoktur gibi anlayışlar ileri sürülse de toplumların İslam dışı topluluklar şeklinde bulunmaları nasıl mümkünse İslam topluluğu olarak bulunmaları da aynı şekilde mümkündür. Yukarıdaki ayetin tefsirinde, müfessirler anlamın umumi oluşundan bahsetmektedirler. Ayetin hükmünde müfessirler, kıyamete kadar Müslümanları bağlayıcı bir anlama sahip ayetlerden olduğunda da mutabık kalmışlardır (Elmalı, 1971, III, 1715).

2.2. Teşri Dönemi Yönetiminden İcra Dönemine Geçiş

Allah Resulünün vefatından sonraki atmosferi anlama konusunda bir takım zorluklar olduğu doğrudur.

Sabuni, Allah Resulünün dönemine muttali olan sahabenin din ve dünya işlerini yönetecek bir kimsenin seçilmesi konusunda sahabenin icma ettiğini söylemesine karşılık başka görüş beyan edenler vardır (Sabuni, 2018, 87). Farklı görüşlerden biri ise, Allah Resulünün vefatından sonra sahabenin vaziyeti çabukça okuyamadığı görüşüdür. Çünkü evvelde Müslümanlar vahdet devri yaşamışlar. Bir ihtilaf çıktığı zaman Allah Resulüne gidip maruzatlarını beyan etmişler ve vahiy veya sünnete bağlı bir çözüm bulmuşlar kalpleri itminana kavuşmuştur (Rayyis, 1951, 31).

Allah Resulünün vefatından sonraki vaziyeti sahabenin okuyamamış olduğu yönündeki bakış tarzı, kelami bir izah tarzı olmayıp insan ve toplum psikolojisine dayalı bir açıklamadır diyebiliriz. Ayet ve hadislere karşı birey veya toplumların psikolojik yaklaşımlarının farklılığı, hadiselerle göre değiştiği de bilinen bir gerçektir. Allah Resulünün vefatı sahabeyi sorumluluk altına sokmuştur. Meseleleri enine boyuna düşünmek ancak Allah Resulünün vefatıyla daha gerçekçi hale dönüşmüştür.

Konuyla alakalı örnekler Sabuni tarafından verilmiştir. Şöyle ki: Allah Resulünün vefatından sonra sahabenin karşı karşıya kaldığı konulardan biri Hz. Peygamberin vefatı meselesidir. Herkes onun vefatından dolayı neler yapılacağı konusunda şaşkına dönmüştür. Hatta Hz. Ömer (ö. 644) '*Kim Hz. Muhammed öldü derse boynunu vururum*' demiştir. Hz. Ebubekir ise hutbede '*Kim Hz. Muhammed'e ibadet ediyorsa bilsin ki Hz. Muhammed vefat etmiştir, kim de Hz. Muhammed'in Rabbine ibadet ediyorsa O Rab ölmemiş ve diridir*' (Zehebi, 1993, 347) demiştir. Onun bu sözünden sahabeler Hz. Peygamberin vefat ettiğini bildiler (Sabuni, 2018, 91). Bir diğer ihtilaf konusu Hz. Peygamberin defni meselesidir. Muhacirler Allah Resulünün cenazesinin Mekke'ye nakledilmesini öneriyor, Ensar ise Medine'ye defnini istiyor. Bazıları da Beyti Makdis'e nakledilmesine işaret ettiler. Bu görüşlere Hz. Ebubekir, '*Peygamberler ruhlarını teslim ettikleri yere defnedilirler*' (İbn Hişam, 1955, II, 223-224) diye mukabelede bulunarak Hz. Peygamberin rivayetini aktardı (Sabuni, 2018, 91), bu görüşte de aştahp ittifak etti. Bir anda karşılaşılan konulardan bir diğeri de Üsame b. Zeyd (ö. 678) ordusunun görevinin devamı konusunda Allah Resulünün vasiyeti tartışma konusu olmuştur. Ashaptan bazıları, maslahat icabı ordunun seferden el çektilmesine işaret etmişlerdir. Fakat Hz. Ebubekir '*Allah'ın Resulünün karar verdiği bir kararı ihlal etmem, Medine kurtların mekanı olsa bile ben onun emirlerine muhalefet etmem*' (Taberi, Trz, III, 223-227) diyerek icraatı devam ettirmiş ve de bunda isabetli davranmıştır (Sabuni, 2018, 91).

Bir mesele de sadakalarını vermek istemeyen mürtetlerle savaşma meselesidir. Bazıları o sene için zekat konusunda kolaylık gösterilmesinde ittifak etmişlerdi, ama Hz. Ebubekir onlarla savaşılmasına karar vermiştir. Kararlılığını, '*Allah'a yemin olsun ki, Resulullah'ın uyguladığı bir şeyden deve ipleriyle mani olsalar yine ben kılıcımınla onlarla savaşırım*' sözüyle ifade etmiştir. Hatta '*sahabenin uluları olsa bile muhalefet ederlerse de mi? dediklerinde 'şu iki kızımınla bile*' (İbn Kuteybe, 1990, I, 17) diyerek Hz. Aişe ve Esmâ'yı işaret etmiştir (Sabuni, 2018, 91).

Kur'an'daki '*Hayır! Rabbine ant olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar*' (Nisa,

4/65) ayeti, Müslümanların içinden çıkamadıkları konularda Allah Resulüne ne denli bağlı olduklarının şahididir. Karşılaşanlar ise, koskoca bir devlet meselesiyle karşı karşıya kalmış sahabe topluluğudur. Bu topluluk imameti tartıştı daha sonra imamı tartıştı. Belki ilk evvel bu konu bir sorun bile değildi. Ama zamanla makasın açısının mesafesi genişledi. İmamet üzerine kelami mezheplerin çıkması kaçınılmaz oldu. Bu sosyal mutabakatın adı da sakife toplantısı olarak tarihte yerini buldu (Sabuni, 2018, 91).

Müslümanlar, vahiy döneminin bittiğini, yeni durumun ise tamamlanan vahyin icra edileceği dönemin kendilerine kaldığını anladılar.

2.3. İmamet Konusunu İlgilendiren Paradigmalar

İmamet konusu Allah Resulünün uygulamalarından, ictidad ve tefvizü'l-emir diyebileceğimiz konularla alakalıdır. Daha önce Allah Resulünün uygulamalarına kısaca temas edildi. Diğer iki husus da önemine binaen açıklanması gerekmektedir.

İctihad: Sabuni'nin 12. Yüzyılda dile getirdiği Sakife'de, ümmetin, imam seçiminin gerektiği konusunda icma ettiğini yazması (Sabuni, 2018, 87) herhangi bir sahabenin, henüz ortaya çıkmamış olan fıkıh ilmine rağmen hangi konuların dinin asıllarından, hangi konuların fikir hürriyetini ilgilendiren hususlardan olduğu konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Bu davranışlarıyla daha ileride ortaya çıkacak olan fıkıh ilminin temellerini attıkları da söylenebilir.

Tefvizü'l-Emr: Sabuni, imamet konusunda ihtilafların olduğunu bu ihtilafların sayısını ortaya koymanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Sabuni, bu konuda doğru olanın insanların maslahatına çalışacak olan imamın mutlaka olması gerektiğine karar vermeleri olduğunu zikretmiştir (Sabuni, 2018, 91). Bu konu ise Müslümanların işlerini yürütecek olan kimseye yetki verme işidir.

İslam dini akide esaslarında belirlemiştir, lakin onun gibi imamet konusunda değişmez esaslar koymamıştır. İmamet sonrası yönetim modelinin de kayıt ve şartlarını da yoktur. Bu durum İslam metodolojisinin olmadığı sistemsiz bir din anlamına gelmemektedir. Bilakis yukarıda ifade edildiği fikri hürriyete değer verdiğinden böyle olmuştur.

Lakin müsteşriklerin İslam dinine dogma dedikleri de bir gerçektir. Halbuki yanlı olmadan dogma olan ve olmayan yönlerini zahta bir problem bulunmamaktadır. Onların tümünden dogma ifadeleri bilimden yoksun olarak ifade edilmiştir. Müslümanlarla harp etme döneminde sosyal hayatın içine dalarak saldırı yapma taktikleridir. Sair zamanda ise İslam, fikri hürriyete izin vermiyor diyerek ifade ettikleri bu dogma fikrinin ne denli yanlış olduğunu Müslümanların işlerini tartışarak yetkili birine tefviz etmesi göstermektedir. Genel düşüncede, kritik yapmaya izin vermeyen doktrinler dogmadır. Dinler de dogmatik gelişime tabidirler. Filozofik düşünce ise, kritiğe izin vermektedir, bu sebeple Voltaire (ö. 1778) ve Rousseau'nun (ö. 1778) tüm dogmalara karşı çıktığı nakledilmektedir (Rognon, 2011, 110). Bu yargı İslam imamet sisteminde geçersizdir. Müsteşrikler yargılarında yanılığa düşmüşlerdir. İmamet konusunun akaid konusu olmadığı uygulanan veya uygulanacak olan sistem ve metotların dinin mesailinden olmadığı açınsındadır. Bu yönüyle fıkıh ilminin konuları arasındadır denilmektedir. Çünkü içtihadı dayanan fikri hürriyeti ilgilendiren yöndür. Şia'ya da bu açıdan bakılarak dinin asıllarından sayılmaz diye cevap niteliğinde araştırmalar yapılmaktadır (Narol, 2016, 234). Bu yönüyle doğrudur. Lakin peygamberin halifesi veya insanların fiilleri açısından imametle insan iradesinin ilgili bölümlerinin varlığı da bir gerçektir. Bunu tespit edemeyenler yanılığa düşmüşlerdir. Modern dönemde imamete seçimde, seçmen iradesi sebebiyle daha bariz ortaya çıkmıştır. İctihadı dayanan noktaları fikri hürriyet ve değişken konular bağlamında incelenerek Müslümanların akaidine zarar vermeyecek şekilde konu edilmelidir. Diğer taraftan insan hürriyetinin mükellefiyeti açısından da bireylerin bilgilendirilmesi zaruri hale gelmiştir. Sabuni'nin, ilk paragrafta düşüncesini ifade ederken imamet seçmede ümmetin icma ettiğini söylemesi, İslam toplumunun dominant olduğu ortam ve anlayışa bağımlı söylendiği için düşünce, açıkça anlaşılmalıdır, ama cümlemin zımnında bu hususun anlaşıldığını da ifade etmek beis değildir. Haddi zatında Sakife'de toplandıığında çıkan ihtilaf imamın tayinindeki ilkeler üzerinde tartışılmıştır. İki imamın aynı anda seçilebileceği fikri dile getirilmiştir. Bu fikri de Rafiziler ortaya atmışlardır. Şartlarını da ortaya koymuşlar biri susar, diğeri icrai muameleleri devam ettirir demişlerdir (Sabuni, 2018, 89). Ensar ve Muhacirin de kendilerinden birer emirin bulunması teklifinde buldukları, ama Ebubekir'in bir kında iki kılıç bulunmaz diyerek, bu görüşü reddettiği kaydedilmektedir. Bu fikirden hareketle daha fazla imam tayini fikri de gelebilirdi. Ama arada çekişmelerin devamına sebep olacağı dikkat-i nazara alınarak reddedilmiştir. Hz. Ali'nin yine Hz. Muaviyeyi (ö. 679) kastederek, kardeşlerimiz isyan etmişlerdir sözünü Kerramiye, Muaviye taraftarlarının da meşru bir hareket olduğuna hükmetmesi asılda yanlış batıl bir hükümdür. Bu fikri beyanlar, Voltaire ve Rousseau'nun dinlerin dogmatik olmasından dolayı reddedilmesi kararlarının ne kadar yanlış olduğunun delilidir. Tüm bu farklı mezhep diye telakki edilen şeyler bir fikre muhalif olanların düşüncelerinin varlığının işaretidir.

3. Mezheplerin Doğuşu Ve İmamet Yorumu

Vahiy sürecini tamamlamış İslam dinine karşı, bir takım hareketlenmeler olmuştur. Mezheplerin doğuşu da bu döneme tekabül etmektedir.

İslam'ın birinci yüzyılında hizipler diye isimlendirebileceğimiz bu grupların farklı görüşleri yansıtması tek isim altında değerlendiriliyordu. Ama bu hizipler bazısı itikadi anlamda hizip idi, bazısı ahlaki, bazısı da siyasi ve bazısı da kabile anlayışından neşet ediyordu. Bunların anlaşılması daha detaylı bilim dalları ortaya çıktıkça daha bariz izah edilir hale gelmiştir.

Örneğin İslam'da yönetim biçimi ve yönetici konularına Maverdi'nin (ö. 1058) Ahkam-ı Sultaniye'si, Nizamülmülk'ün (ö. 1092) Siyasetname'si, gibi eserlerle ilk dönem hiziplerinin anlaşılmasında katkı sağlamıştır. Gazali'nin (ö. 1111) İhya'sı ahlak özerine bilimsel anlamda önemli görevler üstlenmiştir. Modern dönem eserleri ise bu konuyu daha açık şekilde anlamaya yardımcı olmaktadır. Demokrasi de yönetim modeli olarak İslam dünyasına transfer edilmiştir. Demokrasi tarzında bir yönetimin şekillenmesi için İslam bilimleri açısından araştırmaları yapılmaktadır. Belki daha detaylı araştırmalar da gerekmektedir.

Modern döneme ait yönetici ve yönetim biçimleri Sabuni'ni belirttiği gibi ilk dönemde gerçekleşmiştir. Bu sistemin gelişmesini sağlayıcı çalışmalar siyasi sistemlerin ortadan kalkmaları sebebiyle inkıta uğramıştır.

Sabuni'ye göre, Hz. Ebubekir İlim, şecaat ve diyanet gibi imametın şartlarını taşıyan sahabenin önde gidenlerindedir. Sabuni, onun sahabe arasında sayılamayacak hususiyetleri uhdesinde taşıdığını nakletmektedir. Allah, Muhacir ve Ensarı onu seçmek üzere ahabın toplanmasını nasip etmiştir. Onlar da onun hilafeti konusunda ittifak ettiler. Sabuni, sahabenin ittifak ettiği icmanın kesin hüccet olduğunu kabul ederek görüşlerini temellendirmektedir (Sabuni, 2018, 89).

Hz. Ebubekir'in Hz. Ömer'i hilafete atama yaparak imametinin gerçekleşmesini meşru idarenin tayini diye kabul etmektedir. Ebubekir'in uygulamasını imam tayin etmeyi veya Hz. Ebubekir'in ehli adl denilen bir seçici kurul tarafından seçilmesini de meşru seçim şekillerinden saymaktadır (Sabuni, 2018, 92).

Sabuni, Hz. Ömer'in halifeliğinin Ebubekir'in atamasıyla sabit olduğunu kabul etmiştir. Hz. Ömer yaralandığı zaman, onun tarafından altı kişilik şura oluşturulmuştur. Bu kurul, Osman (ö. 656), Ali, Abdurrahman b. Avf (ö. 653), Talha (ö. 656), Zübeyr (ö. 656), Sad b. Ebu Vakkas (ö. 675) isimlerinden müteşekkildir. Bunlardan beş kişi Abdurrahman b. Avf'a işi havale ettiler, onun vereceği hükme rıza gösterdiler. O da Hz. Osman b. Affan'ı ahabın huzurunda seçmiştir. Ona hilafet akdi yaptılar ve ardından biat ettiler. Bu konuda da ittifak ettiler. Böylece Hz. Osman'ın halifeliğinin sıhhati de sabit oldu. (Sabuni, 2018, 94).

Sabuni, imametın şartlarının iki şeyden ibaret olduğunu belirtmektedir. Onlar da atama veya ehli hal ve akitir. İmamet konusunda Hz. Ali'nin imameti konusunda tartışmalar olmuştur. Sabuni'nin açıklamaları bu konuda açıklayıcı mahiyettedir. Hz. Ebubekir'in Muhacir ve Ensar tarafından seçiminde olduğu gibi sahabenin büyükleri tarafından seçilmesinin ardından ahabın akdi gerçekleşmiştir. Hz. Osman şehit edildiğinde Medine'de ortalıkta dolaşan fitne kalktı ama Hz. Osman'ı şehit eden kavgaın tarafları Medine'yi ve ehlını istila edip fitneyi artırmayı kastettiler. Sahabe fitnenin sebeplerini tümünden kesmek ve fitneyi bastırmakla meşgul oldular. Ashap, Mısırlıların da ona temayüllü olmasından dolayı hilafeti Hz. Ali'ye arz ettiler. Hz. Ali halifeliği kabul etmekten imtina etti evine kapandı. Ashap daha sonra konuyu Hz. Talha'ya arz ettiler, Basralılar da ona temayüllü idiler ama o da imtina etti. Sonra Hz. Zübeyr'e arz ettiler, o da imtina etti. Her biri Hz. Osman'ın katledilmesine tazim olsun diyerek ve de katledilmesini yadsıyarak geri durdular. Öldürülme zamanından üç gün geçmişti ki Muhacir ve Ensar Medine'de fitnenin artmasından endişelenerek Hz. Ali'ye giderek hilafeti kabul etmesini istemişler, ona biat yapmak üzere ant içmişler ve Allah'a havale ederek İslam'ı korumasını ve ondan hicret yurdunun sıyanetini talep etmişlerdir. Daha sonraki bu teklifi maslahat olarak gören Hz. Ali hilafete geçmeyi kabul etmiştir. Bilakis hilafetin kabulünü kendisine vacip hissetti. Sahabeden orada hazır olanlar ona biat ettiler. Sabuni'nin belirttiği biat eden isimler Huzeyme b. Sabit Ensari, Ebu Heysem b. Teyhan, Muhammed b. Mesleme, Ammar b. Yasir, Ebu Musa Eş'ari, Abdullah b. Abbas ve diğerleridir.

Sabuni'nin tespitlerine göre Hz. Ali, ümmetin en faziletlisi, en bilgilisi, en şecaat sahibi ve imamete en uygundur. (Sabuni, 2018, 95). Bu bilgilere göre Sabuni, ümmetin alimleri ve icmana uygun bir devlet idarecisinin seçiminin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu açıklamalar seçim şekline ve akde dayanan yönlerinin olması İslam yönetim biçimini vuzuha kavuşturmuştur.

3.1. Sabuni'ye Göre Halifede Aranılan Şartlar ve Yorumlanması

Halife seçilecek kimsede aranılan şartlar siyasi konulardan ise de bu şartların tespitinde ortaya konulan iradeyi göz önünde bulundurmak gerekir.

Mezheplere göre değişik görüşler olabildiği gibi alimlere göre de halife olacak kimsede aranılan şartlarda farklı görüşler beyan edilmektedir. Sabuni de bu konuda görüşlerini serdetmiştir. Bazı şartları zorunlu, bazılarını da tercihe dayalı mükemmelliğinin şartlarından saymıştır. Bir diğer üçüncü ihtimal de vardır ki ihtilaflı şartlardır.

İmametın lüzumunun şartları: Erkek olmak, hür olmak, baliğ olmak, akıllı olmak, şecaat sahibi olmak, ve Kureyşli olmaktır (Sabuni, 2000, 119).

Sabuni, hilafete gelecek kimsenin şartlarından erkek olmasını, bazı gerekçelere dayandırmaktadır. Bu gerekçeleri kadının sağlayamadığını ifade eder. Ona göre, kadın üstün olmaya, galip olmaya, askerleri cepheye çekmeye, harbi idare etmeye ve siyasetini galibiyetle izhar etmeye uygun değildir. Bunun delilini de Hz. Peygamber'in İran kralının ölümünden sonra kızının onun yerine geçmesinden mütevellit, onlara 'kadın melik iken nasıl olur da felah bulurlar?' (Buhari, Megazi, 83) diye irat ettiği hadisi göstermektedir. Bu hadisin hadis kritiği yapılmıştır. Buna ilaveten hadisin vürudunda, İran krallarının o dönemde istişareye değer vermediğinden bu hükme varılmıştır. Dolayısıyla Sabuni'nin zorunlu şart diye belirttiği imamete geçecek kimsenin erkek olması şartı bu yorumla bazılarınca değişken sıhhatinin şartlarına tekabül etmektedir (Aslan, Karabacak, Çifçi, 2016, 20-21). Bu konu, mezhep taassubunun etkisiyle uzlaşmadığında muhalefeti körükleyicidir. Aynı zamanda mezhep ile alakalı olmadan uzlaşmadığında da idari konu olduğundan muhalefeti körükleyici bir meseledir (Telkenaroğlu, 2018, 51).

Sabuni'niyi böyle bir sonuca götürmesi ümmetin o dönemlerde icmanın oluşmamasının sebep olması normaldir. Eğer imamet meselesini efal-i ibad konusu içinde değerlendirecek olursak o dönemde veya bu dönemde salah olmayan bir fiil pahasına erkek veya kadın olsun imamete liyakati olmayanı seçim veya başka yollarla da olsa atamanın yanlış olduğunda kuşku yoktur. Bir diğer nokta da şüphesiz ki zamanla da olsa ümmet içinde icmanın oluşmasıdır. İcma oluşmadıkça ihtilaflı olmaktan dolayı uzlaşmazlıkların olması kaçınılmazdır. Kaldı ki erkek olan kimsenin imamete seçilmiş olmasında uzlaşma olmadığında karşılaşılan güçlülükler ortadadır.

Sabuni, zarfa değeri mazrufa göre vermiştir. Mazruf ise İslam'ın mukaddes değerleridir. Erkek olma şartında sıraladığı hususları hürriyet, baliğ olmak, akıllı olmak şartları için de gerekli görmektedir. Köle, çocuk, deli ve tasarruflarında başkasına bağlı kimselerin kendilerinin velayeti yokken mazrufa katkılarının olamayacağını belirtmektedir.

Sabuni'nin görüşüne göre, şecaat asıl itibarıyla imamet için yeterlidir. Çünkü şecaat imam kendisi savaşıma kudretine sahip olmasa da asker yığına ve düşmana mukabelede bulunma halinde ortaya çıkar. Sabuni, Matüridi'nin bu konuda 'Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır' (Maide, 5/54) ayetini bir nevi tefsir etmiştir. Tefsirinde irtidat edenlere harp ilan etme şecaatini ve Allah adına bu harbi ilan etmeyi Hz. Ebubekir'in imametine delil addetmiştir. Ona göre, böyle bir topluluğu Allah sever onlar da Allah'ı sevmişler diye tevیل etmiştir (Matüridi, 2005, III, 541). Bu tevilden hareketle Matüridi'nin (ö. 944) imamet görüşü ve etkisi de araştırmaya değer görülmektedir. Sabuni, bu hususlardaki açıklamalarıyla, İslam'ın ön gördüğü meseleleri önceleyen anlayıştaki devlet yöneticilerinin hassasiyetleriyle imamete liyakatlerini hedeflenmektedir.

Sabuni'ye göre, 'imamet Kureyş'tedir' (Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 129) hadisine Kureyş'in nispet edilmesi konusunda ise Hz. Ebubekir'in delil olarak Ensar'a rivayet ettiğinde bu hadisle sahabeler amel etmiş ve ittifak etmişlerdir (Sabuni, 2018, 87). Bu hadise karşılık Rafiziler Haşimi soyundan gelme şartını ileri sürmüşler, Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'ın halifeliklerini kabul etmemişlerdir. Mutezile ve Hariciler Kureyş şartını reddetmektedirler. Hatta Hariciler Kureyş'ten halifenin azlinin zor olacağından halife seçilmemesini önermektedir (Pezdevi, 1980, 269).

Sabuni bu hadisin uygulandığını kabul ederek meseleyi kapatmaktadır. Ayrıca hilafetin otuz yıl olmasını da hesaba katarak bir dönemin şartlarının sağlanarak son bulunduğunu tevیل etmektedir. Hadisin Raşit halifeler döneminde gerçekleşmiş olması tevیلin uygunluğunu göstermektedir. Lakin bu hadisin ister dört halife dönemi, ister sonrası için olsun tartışmalara konu olduğu muhakkaktır. Allah Resulünün bazı görevlendirmelerde Mekke'li, Medine'li, Evsli ve Hazrecliler hatta âma kimselerle azad olmuş kölelerden de atamalar yapmıştır. Hz. Ebubekir'in de Kureyş'ten en uzak bir fert olduğu tespit edilen bilgilerdendir. Bu verilerden hareketle Kureyş hadisinin siyak ve sibakinin açıklık kazanmadığı (Hamidullah, 2003, 1114) da eklenince imamet konusunda halifenin Kureyş'ten olması şartının vucubunun şartlarından olmasına mutabık düşmediği söylenebilir.

Sonuç olarak Sabuniye göre şartlarını taşıyan kimseler halife olarak seçilmiş, seçenler de bu şartların takipçisi olmuşlar, görevlerini hakkıyla yerine getirmişlerdir.

3.2. Halife Seçme ve Halife Seçiminin Hükümü

Halife seçimi için akli zorunluluk ve şeri zorunluluk olarak iki kısımda konuyu açıklamak gerekmektedir.

Sabuni, akli bir zorunluluk getirerek insanlar arasında maslahatı sağlayacak bir imamın olmasını elzem görmektedir (Sabuni, 2018, 87). Akli zorunluluğu destekleyen şeri deliller de kesinlikle vardır. 'Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir' (Nisa, 4/59) ayeti bunlardan biridir. Bu ayetin tevlinde Allah Resulüne itaat, dört halifeye itaat ve genel anlamda ümeraya itaati kastediyor demişlerdir. Müslüman olmayan emir sahiplerine itaat ise kastedilmemiştir. Müslüman olanların da iyiliği emredenlerine itaat kabul edilmiş kötülüğü emredenlerinin ise itaatine izin verilmemiştir (Yazır, 1971, II, 1375-1380). Ayetin son ifadelerinde itaatten sonra ıslahatın vuku bulacağını işaret etmesi vacip olduğunu Sabuni'nin bu ayetten neşet eden görüşe tabi olduğunu göstermektedir.

Ehl-i Kiblenin çoğunluğu, insanların din ve dünya işlerinin düzene konulması için birisini imamete seçmelerini vacip görmektedirler. Lakin bu farz-ı kifaye hükmündedir (Pezdevi, 1980, 266). Mutezileden Ebubekir Esam ise esas olanın Allah'ın kitabını uygulamak olduğunu, yönetici seçip imam atamaya ihtiyacın illa da olmadığını söylemektedir. Bu fikri haricilerden bir kısmı da söylemiştir. İmamet Hz. Peygamber'in tayiniyle sabit olduğunu savunan Rafiziler, hilafete kimin seçileceği ve nasıl seçileceğiyle ilgili delil bulunmamakla beraber muhalif görüşü temsil etmişlerdir. Bunlara göre Hz. Ali atanmıştır (Sabuni, 2018, 89).

Sabuni'nin akli zorunluluk ve şer'i olarak da Kur'an'ın emri olan yöneticinin halife olarak atanmasında ittifak vardır görüşüne sahip oldu anlaşılmaktadır. Ama kimin ve nasıl seçileceği hususunda kitap ve sünnette bir ayrıntı bulunmamaktadır.

3.3. Halifede Aranan Şartların Seçmen İstiaat ve İradesiyle İlişkisi

İmamet meselesinin modern zamanda Kelam ilminde efal-i ibad konusuyla alakalı olarak işlenmesi uygundur. İnsanın irade sahibi olması en belirleyici özelliğidir. Ehl-i Sünnet iradeyi, Allah'ın canlıda ihtiyari fiilini yapacağı fiiline mukarin meydana getirmesi için ihdas ettiği araz (Sabuni, 2018, 101) olarak açıklamıştır. Böylece insan iradesi, sorumluluk alanına ait olarak imametın daha açıklıkla anlaşılmasına katkı sağlamış olacaktır.

Yukarıdaki paragrafta açıklandığına göre insan muktedir olduğu fiillerden sorumludur. İnsan kendi fiilinden sorumludur. Başkasının fiilinden sorum değildir. Lakin bireylerin tek başına gerçekleştirdikleri eylemler birleşince iyiler hakim olduğunda iyi, kötüler hakim olunca kötü bir sosyal hayatın tesisine sebep olmaktadır. İmamet meselesi de insanların seçtikleri imamı ne amaçla seçtiklerinin tezahürü vardır. Yani bireysel sorumluluğun yansımasıdır. Sabuni, buna atfen Allah Resulünün 'Benim ümmetim dalâlet üzere ittifak etmez' (Ebu Dâvûd, 2/414) hadisini aktarmıştır (Sabuni, 2000, 120). Böylece sorumlu bir ümmet olgusu hakimdir. Bu da aktif toplum olma özelliğini yansıtmaktadır.

İmamete seçilecek kimselerde bir takım şartlar ileri sürülmüştür. Sabuni erkek olmak, hür olmak, baliğ olmak, akıllı olmak, şecaat sahibi olmak, ve Kureyşli olmak şartlarını imametın lüzumunun şartlarından saymıştır. Lakin bu şartlar, hep Allah Resulünün halifesi olma yükümlülüklerini yerine getirmeyi amaçlamaktadır (Sabuni, 2000, 87). Sabuni, takva konusunu imametın kemalinin şartlarından saymıştır. Kaldı ki, Şafî' (ö. 820), cevazının ve kabulünün şartlarından addetmiştir. Şafî'nin görüşü ameli önceleyen bir anlayış olsa da, amelde hatalı olanı tekfir etmemektedir. Hariciler ve Mutezililer de takva şartını gerekli görürler. Ama onların görüşlerinde imamın günahının itikadi boyutta tehlike yaratacağından mütevellit böyle düşünmektedirler. Şafî'ye göre fasık kimse kadılık ve şahitliğe ehil değildir, evla olan da hilafete layık olmamasıdır şeklinde anlaşılır. Mutezile'ye göre fasık mümin değildir. Çünkü o fıskı sebebiyle imandan çıkmıştır. Haricilere göre ise fasık fıskıyla kafirdir. Hilafete onun ehil olması düşünülemez. Ebu Hanife (ö. 767) ve ashâbı fasıkla hilafet akdini kerih görmüşlerdir. Ondaki başkası daha iyi olur. Fakat buna rağmen hilafet akdi yapılır ve akit sahih olur. Eğer imam büyük günah işlerse azli hakkeder. Ama azledilmez. Bunlar katında ise azledilir (Sabuni, 2018, 88). Dolayısıyla takva sahibi kimse İslamın ilkelerini uygulamada noksan olacaksa Sabuni, takva sahibi olmayan uygulayıcıyı, daha önemli addetmektedir.

Sabuni'nin görüşlerini bu noktaya getiren birçok rivayetler vardır. Aynı zamanda Sabuni'nin görüşünü aynı oranda destekleyen başka eserlerde zikredilen haberler de mevcuttur. Örneğin, 'Allah Resulü ile otururken, Hz. Ebubekir ve Ömer gelirken görülürler. Allah Resulü onlar için, Hz. Ali'ye, bu ikisi Nebiler haricinde cennetin erişkinlerindedir. Şimdilik onlara bir şey deme' rivayetini Hz. Ebubekir ve Ömer adına imamette kullanmışlar, imamete seçilmesine de bu argümanları kullanmışlardır (İbn Kuteybe, 1990, 17).

Efal-i ibad çerçevesinde düşünüldüğünde Müslüman birey irade sahibidir, iradesinden de seçtiği filin hayır ve şer olduğuna göre sorumludur. Müslüman bireyler seçtikleri imamın şartlarını göz önünde bulundurarak kendi niyetlerini ortaya koymaktadırlar.

Sonuç

Günümüzde yönetim konusunun en önemli meselelerinden biri haline geldiği bir realitedir. Yönetim, yönetim biçimleri, seçmen ve seçilenlerden oluşan bir ağıdır.

Bu konular Müslümanları da hem kelam açısından hem de siyaset bilimi açısından ilgilendirmektedir. İslam dünyasının bir çok sorunları vardır. Sorunları tek bir maddede düşünmek yanlış bir hüküm olur. Sorunları kompartmanlara taksim etmek gerekmektedir. Onlardan biri de imamet meselesidir. Bu sorunu ilk dönemlerden bugüne ne kadar sağlıklı ilim insanları incelerlerse asıllarından kopmadan kendi sorunlarını çözme kapasitesine hakim olurlar. Nitekim Sabuni'nin izahını konu edindiği imamet dönemi Raşit Halifeler gerekli itina'yı göstermişlerdir. Zihinlerde her ne kadar araştırma teknikleri açısından ihtilaflar anlatıldığı ve kıyas edildiği için krizler kalmış olsa da mükemmel bir dönem dönem olarak tarihteki yerini almıştır.

Ehl-i sünnet ve diğer kelam mezheplerince özellikle Şia katında imamet konusu kelam ilminin konusu olmuştur. Şia ve Ehl-i Sünnet arasındaki tartışmaları sadece kelam konusunun itikadi asıllarından olarak incelemek bir eksiklik olduğu görülmüştür. Geçmiş dönemde inancın tesisi açısından yararları da olmuştur. Ama modern dönem bu konuyu farklı başlıklar altında incelemeye sevk etmiştir. Bu ihtiyaçlar da seçmen ve seçmenin iradesi, imam ve imamın özellikleri açısından incelenmesi gereken konu olarak tespit edilmiştir. Bu tespiti yönelik Sabuni'ni imamet için tespit ettiği şartları günümüze taşımanın imkanı ortaya konmuştur.

Sabuni de el-Bidaye ve el-Kifaye isimli eserlerinde bir kelam alimi olarak imamet meselesine yer vermiştir. Bu eserlerin imamet konusu içinde Müslümanların ferdi ve ictimai sorumluluklarına dair birçok açıklamalar yer aldığı incelemeler sonucunda göz önüne konmuştur. Bu açıklamaların yer almasının sebebi ise kelam ilmi açısından dört halife dönemi için tartışma konusu olan imamete layık olanların durumunu açıklamaktır. Ortaya çıkan mezhep tartışmalarında Ehl-i Sünnetin çizgisini kendi dönemindeki şartlara göre yeniden izah etmiştir.

Bu açıklamalar hem kelam ilmi açısından imamet meselesinin itikadi bir yönünün olmamasını izah ediyor olması, hem de modern dünyada Müslümanların yönetim biçimlerinde seçmen seçilen ilişkisindeki sorumluluklarının anlaşılmasında temel olmaktadır.

Sonuç olarak imamet, nübüvvet konusu içinde incelendiği kadar seçim, seçmen, seçilen ve seçim şekilleri bağlamında efal-i ibad konusu içinde incelenmesi gereken bir konudur. Efal-i ibad konusu insan hürriyetini içermektedir. İnsanın hürriyet alanının içinde istitaat denilen gücünün sınırları dahiline giren seçmen ve seçilen davranışları modern şartlarda kelamcıların inceleme alanlarından bakır bir alandır. Seçmen bu ana esaslar çerçevesinde iktidara yönetici taşımakta ve seçilen de bu şartlar çerçevesinde sorumluluklarının bilincinde iktidara talip olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed (1978). *Müsned*. Beyrut: El-Mektebü'l-İslami.
- Ahmed Mahmud Subhi (1991). *Nazariyyetü'l-İmame Lede's-Şia'ti'l-İsna Aşeriyye*. Beyrut: Daru'n-Nehzati'l-Arabiyye.
- Ahmed Mahmud Subhi (1985). *Fi İlmi'l-Kelam Dirase Felsefiyye*, Mutezile. Beyrut: Daru'n-Nehzati'l-Arabiyye.
- Ahmed Mahmud Subhi (1991). *Fi İlmi'l-Kelam Dirase Felsefiyye*, Zeydiyye. Beyrut: Daru'n-Nehzati'l-Arabiyye.
- Aslan, Şebnem; Karabacak Mustafa; Çifçi, Osman Zahid (2016). *İslam'ın Liderliğe ve Kadın Liderliğe Bakışı: Benazir Bhutto Otobiyografisinin Doküman İncelemesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, S. 1-29.
- Bardakçı, Sefa (2010). *Ebu'l-Muîn En-Neseî'de Allah İnsan İlişkisi*. Konya: AYBİL.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (2000). *Sahih, Mevsuatü'l-Hadis*. Riyad: Daru's-Selam.
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eşas (2000). *Sünen, Mevsuatü'l-Hadis*. Riyad: Daru's-Selam.
- Hamidullah Muhammed (2003). *İslam Peygamber*. Ter. Salih Tuğ, Ankara: İmaj.İç ve Dış Tic. AŞ.
- İbn Kuteybe, (1990). *El-İmametü ve's-Siyasetü*. Lübnan: Daru'l-Ezva.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed (1955). *Es-Siratü'n-Nebiyye*. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Babi.
- Kadı Abdülcebbar (1998). *El-Usulü'l-Hamse*. Kuveyt: Camiatü'l-Kuveyt.
- Maturidi, Ebu Mansur (2005). *Tevilatü Ehlis-Sünne*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye.
- Narol, Süleyman (2016). *Mezhebi Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Pezdevi, Ebu Yusr (1980). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Ter. Serafeddin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Rayyis, Muhammed Ziyauddin (1952). *En-Nazariyyetü's-Siyasiyyetü'l-İslamiyye*. Kahire: Mektebetü Dari't-Turas.
- Rognon, Frédéric (1996). *La religion*. Paris, Hatier, 1996.
- Sabuni, Nureddin (2000). *Matüridiyye Akaidi*. Ter. Bekir Topaloğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sabuni, Nureddin (2018). *El-Kifaye Fi'l-Hidaye*. Ter. Sefa Bardakçı, Ankara: SAGE.
- Taberi, İbn Cerir (trsz). *Tarihu't-Taberi*. Kahire: Daru'l-Maarif.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi 2018. İctihattan Taklide Evrilmenin En Ağır Bedeli: Mezhep Taassubu. *Umde*, S. 33-63.
- Yazır, Muhammed Hamdi (1971). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Yayınları.
- Zehebi, Şemseddin Ebu Abdullah (1993). *El-Münteka Min Minhaci'l-İtidal*. Riyad: er_riasetü'l-Amme li İdarati'l-Bühusi'l-İlmiyye.